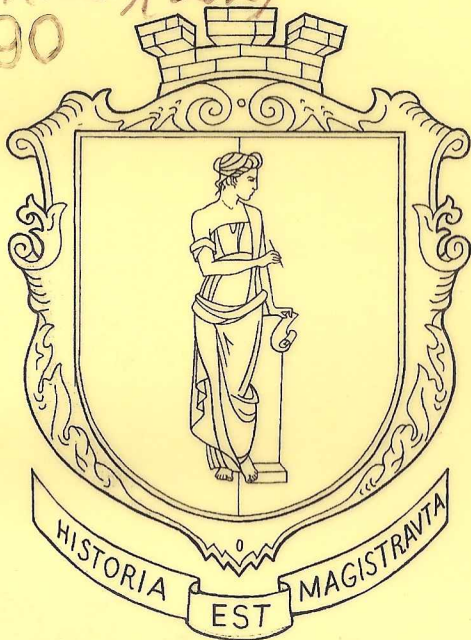

94(100)/082)
190

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Випуск 1

ЯШИН В. О.*асистент*

РОСІЙСЬКИЙ СІОНІСТСЬКИЙ РУХ І ВІДРОДЖЕННЯ ЄВРЕЙСЬКОГО ЖИТТЯ В ПАЛЕСТИНІ НАПРИКІНЦІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТОРІЧЧЯ

Утворення сучасної держави Ізраїль — унікальне явище в світовій історії. Вперше народ, що, здавалося б, не мав ніякої історичної перспективи, спромігся утворити власну державу відновивши її в тому ж географічному просторі, зберігши прадавню мову та релігію, що й дві тисячі років тому.

Унікальність цього полягала в двох моментах: по-перше, процес відновлення держави відбувся в історично невеликий проміжок часу — від початку активного переселення в Палестину до проголошення Держави Ізраїль пройшло близько 70 років; по-друге, при відновленні держави Ізраїль, духовний чинник відігравав провідну роль—відновлення держави являло з себе реалізацію двотисячолітньої мети всього єврейського народу.

Дійсно, було вкрай замало економічних чинників щодо переселення євреїв до пустелі в Палестині, в той час, коли вони жили в цивілізованих країнах та, за певним виключенням, навряд чи були найбільш бідним прошарком суспільства. Заселення Палестини спочатку відбувалося вкрай повільно. Мало хто з переселенців міг заробити собі на хліб на землі предків, не кажучи про те, щоб знайти там багатства. Наприкінці 80-х років XIX століття переселенський рух, що базувався на економічних чинниках, дійшов кризового стану і майже зупинився. Величезні гроші, що їх витрачали благодійники з Європи і Америки, а, насамперед, барон Ротшильд, йшли на підтримання вже існуючих поселень. В таких умовах на перший план вийшов духовний чинник, що на довгі часи став не тільки об'єднуючим фактором для світового єврейства, а й значно стимулював еміграцію до Палестини та врешті-решт призвів до утворення сучасної держави Ізраїль. В реалізації цього духовного чинника визначна роль належить російським євреям-учасникам сіоністського руху.

В кризовий період, у 1889 році, тоді мало кому відомий одеський єврей Ашер Гінцберг у своїй статті “Не тим шляхом” виступив проти такого напрямку палестинофільського руху (як тоді називали сіонізм), що базувався на потребах “голодного

шлунку” [1,88]. Недостатньо було проголошувати заселення Ерец-Ісроель. Треба було працювати по “залученню сердець”, по укріпленню чуття національної єдності, без якої, як і без певної духовної підготовки, утворення держави євреїв неможливе. Палестина, на думку Гінцберга, зараз поки не може вирішити матеріальні проблеми єврейства, але вона може і повинна стати духовним центром національного об'єднання [1,83]. Сповнений патріотичних почуттів, Гінцберг підписався “Ахад Гаам” — “один з народу”, під цим ім'ям і увійшов в історію єврейства.

Ахад Гаам заснував орден за зразком масонської ложі — “Бней Моше” — “Сини Мойсея”, відділення якого існували в Петербурзі, Варшаві, Одесі, Полтаві, Любліні, Мінську, Саратові, Берліні, Балтіморі та Ліверпулі. Ахад Гаам належав до того покоління російських сіоністів, яке саме і заклало духовні основи сучасного Ізраїлю. Його орден активно сприяв розвитку освіти на “лошн-койдеш” — “святій мові” — іврит, як у Європі, так і, перш за все, в Палестині. “Бней Моше” заснували видавництво “Ахіасаф”, що видавало класиків єврейської літератури мовою іврит та журнал “Га-Шіллоах”. Орден проіснував до 1897 року, коли сіоністський рух в Росії набрав великої сили.

У 1890 році міністром внутрішніх справ Росії було затверджено статут нового палестинського товариства. Установче засідання його відбулось в Одесі. Воно отримало назву “Товариство допомоги євреям-землеробам і ремісникам в Сирії та Палестині” [1,84].

Офіційно товариство мало на меті фінансову допомогу колоністам в Палестині та сприяння подальшій еміграції. Втім, воно поступово перетворилось на організацію, що сприяла розвитку єврейської ідеї та ставала важливим чинником сіоністського руху в Росії. Але величезну увагу Товариство приділяло розвитку єврейської освіти в Ерец-Ісроель. У матеріалах, зібраних Єврейською історико-археографічною комісією ВУАН є один цікавий документ, що висвітлює саме цей бік діяльності товариства. Це звернення Комітету Товариства “До всіх наших членів-співробітників та однодумців” що приблизно датується 1913 роком [2,239].

Розвиваючи ідеї, висловлені Гаамом, автори звернення відзначають, що тільки шляхом планомірного національного виховання можна створити в Палестині нове покоління, яке буде всією душею “пов'язане із країною, її легендами, покоління,

проникнуте жадобою національної творчості”. Тільки відроджена "в устах школярів єврейська мова слугуватиме цементом національного об'єднання між багаточисельними єврейськими громадами на Святій Землі /.../. Ми впевнені, що тільки таким шляхом створюється в Палестині новий тип євреїв, що зрослися всім своїм корінням з палестинською землею, здорових тілом і душею, відданих народу та його культурним цінностям, здатних займатися виробничою працею та здійснювати там наші великі завдання" [2,239]. На перший план висувалася ідея саме духовного відродження. Товариство, втім, не зупинялося тільки на патріотичних гаслах — воно витрачало величезні суми на розвиток єврейської мови в Ерец-Ісроель, розуміючи її пріоритетне значення для формування того самого “нового типу єврея”.

Зусиллями Товариства було відкрито жіночу школу у Яффі, яка стала першою з викладанням на іврит. На початку 1910-х років там навчалася більше як 400 дівчат. Щорічно на школу витрачалося більше як тридцять тисяч франків — велика сума на ті часи. При школі було відкрито курси для навчання учениць основам закрійництва та швацької майстерності з тим, щоб вони мали змогу потім професійно працювати в цій сфері [2,240]. В Яффі ж було відкрито й вчительську семінарію, яку назвали на честь відомого літератора і сіоністського діяча Елханана Лейби Левинського. Сам Левинський /1858-1910/ був активним учасником організації “Ховевей-Ціон”, а також, живучі в Одесі, підтримував зв'язки з членами Палесинського Товариства—Бяликом, Усишкіним, Клаузером. У 1880 році Левинський сам емігрував до Палестини, але вимушений був повернутися в Росію із-за хвороби [3,736; 4].

Існування цих навчальних закладів, особливо з огляду на іврит, як мову навчання, слугувало інтересам колонізації: багато батьків переселялися в Яффу в намаганні дати дітям гарну єврейську освіту, а це, в свою чергу, за підрахунками товариства, давало ще півмільона франків вже для самої Яффи та сприяло її економічному розвитку [2,240].

Стараннями і на кошти Товариства в Єрусалимі було відкрито гімназію з шістьма класами на 150 учнів. Потреби відродження єврейства спонукали російських сіоністів й до відкриття традиційних єврейських навчальних закладів—хедерів, Талмуд-Тор та ешив, або ешиботів. До речі, Єрусалимська Талмуд-Тора була відкрита для грузинської громади, тобто для грузинських євреїв-переселенців.

У 1906 році на гроші Товариства та великими стараннями скульптора Б.Шаца в Єрусалимі було відкрито школу мистецтв та ремесел Бецалель, названу так на честь славнозвісного біблійського майстра Бецаїяеля, що збудував Скінію, Ковчег Завіту та виготовляв одяг для священників. Вже в наш час, у 1969 році Бецалель була перетворена на Академію мистецтв [2,242; 5].

В Єрусалимі стараннями Товариства та його коштом, крім переліченого, було також відкрито жіночу ремісницьку школу та шкільний музей, народний дім Бейт-Ам та ешиву “Тіферет Єрушалаїм”. Ремісниче училище було відкрито в Яффі при тамтешній Талмуд-Тор, тобто, це було вже чоловіче училище. На початку ХХ сторіччя в Яффі почала діяти бібліотека та гімнастична спілка “Маккабі”, а також професійна організація вчителів [2,240].

Російські сіоністи намагалися відкривати єврейські заклади всюди, де тільки жили євреї в Палестині: де був Ішув — громада, там повинні бути єврейські освітні заклади та просвітницькі організації. Зважаючи на це, в Бейруті було відкрито дитячий садок. Слід пояснити, що в системі єврейської освіти дитячий садок посідає важливе місце: виховання єврея починається з народження, а за єврейською традицією, дітей вчать читати з чотирьох років. Такий же дитячий садок відкрився в Тиберіаді, там же була створена бібліотека та працювали вечірні курси як і в Цфаті; школа відкрилась в Газі, а ще одна бібліотека в Хайфі [2,240].

В Кінереті Товариство заснувало жіночу ферму-школу для навчання веденню сільського господарства, в Петах-Тікві — сільсько-господарчу школу. Загальні школи було відкрито в Гедері, Ваад-Ханіні, Кастінії, Моце, Артуфі, Пкаїні та Бір-Якові.

Розмах діяльності Товариства був досить великий. Фактично воно створило основу єврейської освіти в Ерец-Ісроель, заклавши й традиції національного виховання.

Коли виникла ідея відкриття Єврейського університету, що завершив би створення єдиної системи єврейської національної освіти в Палестині, російські сіоністи також допомагали і в цьому.

Але, на жаль, коли створювався знаменитий тепер на весь світ Техніон — Політехнічний університет, його засновники вирішили організувати викладання німецькою мовою, що абсолютно не задовольняло російських сіоністів: “...все светлые надежды наши, которые мы возлагали на учреждаемое в Палестине высшее техническое учебное заведение, не оправдались даже в самой слабой степени, когда его учредителями решено, к глубо-

кому нашому прискорбию, в этом учебном заведении не дать места еврейскому языку как языку преподавания". Але далі товариство робило висновок: "Особенно теперь...мы обязаны уделить школьному делу в Палестине особое внимание" [2,241].

Товариство не втручалось у внутрішнє життя створюваних навчальних закладів, вимагаючи тільки виховання єврейської молоді у національному дусі та викладання усіх дисциплін на івриті [2,239; 5,920].

Постає питання про джерела надходжень коштів, що їх використовувало Товариство для своїх цілей. По-перше, це добровільні пожертви євреїв, розмір яких значно різнився: наприклад, за перші півроку свого існування було зібрано близько сорока тисяч рублів: одеські євреї дали дев'ять тисяч, а з містечка Владиславова було надіслано п'ятнадцять рублів сорок дві копійки [1,84]. До Товариства надходили гроші від організації Ханукальних вечорів: "все наши члены-сотрудники, - писалось в Зверненні, - не откажутся от исполнения: своего долга, ...пойдут нам навстречу и доходом от ханукальных вечеров дадут нам возможность расширить эту деятельность нашу..." [2,242]. Крім того, після створення у 1901 році Єврейського національного фонду, він видавав кредити на закупівлю земель та заснування нових колоній Одеському товариству. а також на заснування інформаційних бюро для переселенців [7]. Гроші йшли як на загальні потреби, так і на потреби окремих переселенців. В протоколах засідання керівництва товариства можна було прочитати: "виділити вдові переселенця шістьдесят франків на ремонт возу", "допомогти мотузковому майстру з Єрусалиму у придбанні інструментів", "видати п'ять тисяч франків на посів в Петах-Тікві", тощо [1,84].

Одеське Палестинське товариство очолювали видатні діячі єврейського національного руху та культури — Михайло Мойсейович (Менахем-Мендель) Усишкін, Хаїм-Нахман Іцко Носев-Бялік, Йосип Гдалія Клаузнер.

Менахем-Мендель Усишкін (1863-1941) був одним з лідерів Палестино-фільського руху з моменту його виникнення. Він заснував московське товариство "Бней Ціон" ("Сини Сіона") та був секретарем товариства "Ховевей Ціон". На посаду голови Одеського Товариства допомоги євреям-землеробам та ремісникам Сирії і Палестини його було обрано у 1906 році. Ще у 1897 він брав активну участь в організації Першого сіоністського конгресу разом з самим Герцлем. У своїй діяльності він віддавав

перевагу повсякденній практичній роботі по організації єврейського буття в Палестині. Усишкін брав участь в організації Єврейського національного фонду, приділяв величезну увагу створенню навчальних закладів та установ освіти в Палестині. Саме за його ініціативою та при активній участі було створено Організацію єврейських вчителів в Ерец-Ісроель у 1903 році. Усишкін активно співпрацював в газеті “Гамеліц” та в часопису “Га-Шілоаг” [8].

Відомий історик Йосип Гдалія Клаузнер (1874-1958) був одним з тих, хто відроджував літературу на івриті. У 1891 році він заснував організацію “Сфатену Іттану”—“Наша з вами мова”. Разом з Усишкіним Клаузнер був делегатом Першого сіоністського конгресу а також став делегатом ще п'яти конгресів. Він редагував “Га-Шіллоаг” (в якому друкувався Усишкін) [10]

Сіоністські погляди Клаузнера вимагали від нього дії і у 1919 році він репатріювався до Ерец-Ісроель. Клаузнер активно сприяв організації Єврейського Університету та у 1925 році, одразу після його відкриття очолив кафедру літератури на івриті, а з 1944 року головував на кафедрі Історії періоду другого храму. В центрі уваги Йосипа Клаузнера постійно були питання відродження, розповсюдження та нормативізації Івриту, зважаючи на нагальну необхідність пристосування архаїчної мови до потреб сучасності. Також Клаузнер був редактором шести томів “Га-Енциклопедія га-Іврит”.

Видатний єврейський поет Хаїм-Нахман Бялик (1873-1934) у 1902-1921 рр. з невеличкою перервою, жив в Одесі, де й брав активну участь в роботі Одеського палестинського товариства, а саме в його шкільній комісії. У 1907 та 1913 роках Бялик брав участь в сіоністських конгресах. Він відвідав Палестину у 1909 році, де вже тоді його творчість була введена до шкільної програми з літератури. Автори звернення розраховували на те, що великий авторитет та популярність Бялика в єврейському середовищі викличе широкий відгук на нього серед євреїв Росії [9]. Під зверненням стоїть підпис і Абрама Зусмана, одного з перших в Росії агрономів-євреїв. Зусман працював певний час в єврейських землеробських колоніях, яких нараховувалось 32 і 17 з них були, до речі, розташовані на території Катеринославщини. Абрам Зусман поступив у Новоалександрійський інститут сільського господарства, який закінчив у 1881 році, став автором декількох статей з питань організації сільського господарства.

Потім Зусман працював в єврейських сільськогосподарських колоніях в Палестині, а у 1898 році разом з Ахад-Гааомом провів обстеження цих колоній за дорученням Одеського Палестинського товариства. Факт співробітництва Зусмана з Ахад-Гааомом на наш погляд, дає можливість поставити питання про стосунки Одеського Палестинського товариства з єврейськими масонськими організаціями.

Історія відродження Ізраїлю взагалі мала величезну кількість прикладів, назвемо їх так, національно свідомої самовідданості, або просто національної самовідданості. Гроші на викуп земель в Ерец-Ісроель збиралися по копійчині, в буквальному розумінні, усіма євреями, хто такими себе вважав. Діяльність Одеського товариства — не поодинокий випадок єврейського благодійництва та самовідданої діяльності задля відродження держави. Багато хто з євреїв віддавав усе для цього. Можна навести приклад Єгошуа Ханкіна, що репатріювався до Палестини у 1890 році, маючи при собі мізерну суму грошей. Але він зміг заставити досить велику земельну ділянку, де заснував поселення Реховот. Його першими жителями стали вихідці з Росії, що заснували виноградник. Через рік на гроші, що він їх заробив, Ханкін купив ще ділянку, на якій з'явилося поселення Хадера, де першими оселилися євреї з Вільно, Ковно та Риги. Тридцять років Ханкін торгувався з арабами про придбання земель в Ізреельській долині — та таки добився свого. Ще більше часу він витратив на те, щоб купити землі від Хайфи до Акко. Після смерті Ханкіна підраховали, що він купив загалом близько 600 000 дунамів землі для майбутньої держави і жодного дунаму не купив для себе [1,90].

У створенні сучасного Ізраїлю російські євреї відіграли справді, визначну роль. Діяльність Одеського товариства—лише приклад. Треба додати, що першим головою товариства був Леон (Єхуда) Лейб Пінскер (1821-1891), що написав у 1882 році свою “Автоемансипацію”. Герцль потім сказав, що якби він знав, про існування “Автоемансипації”, він би не писав свою “Єврейську державу” [1,94].

Такі зразки національної самовідданості, що їх дав нам у ХХ сторіччі єврейський народ, можуть і повинні слугувати прикладом іншим народам, що розбудовують власну державність.

Література

1. Кандель Ф. Очерки времен и событий из истории российских евреев. — Иерусалим, Ассоциация «Тарбут», 1994.
2. Обращение Комитета вспомоществования евреям-земледельцам и ремесленникам в Сирии и Палестине «Ко всем нашим членам-сотрудникам и единомышленникам» // Документы, собранные Еврейской историко-археографической комиссией ВУАН. - Иерусалим. - Гешарим, 1999.
3. Левинский Э.Л. // Краткая еврейская энциклопедия. - Иерусалим, 1988. - Т.4. — С. 736-737.
4. В останні роки життя Левінський жив в Одесі та брав активну участь в сіоністській діяльності. У 1910 році він відкрив першу в Одесі щоденну газету на ідиш "Гут морген". Семінарію його імені, про яку йдеться, 1918 року було переведено до Тель-Авіва.
5. Шац Б. // Краткая еврейская энциклопедия. — Т.1. — С.397.
6. Клебанов Я. Общество вспомоществования евреям-земледельцам и ремесленникам в Сирии и Палестине // Еврейская энциклопедия. — Санкт-Петербург, 1908-1911. — Т. 11. — С. 919-922.
7. Гольдштейн А. Национальный фонд // Еврейская энциклопедия. — Т. 11. — С. 612-614.
8. Усышкин М.М. // Еврейская энциклопедия. — Т. 15. — С.134-136.
9. Бялик Х.П. // Краткая еврейская энциклопедия. — Т.1. — С. 578-582.
10. Клаузнер И.Г. // Краткая еврейская энциклопедия. — Т. 4. — С. 341-343.
11. Зусман А.А. // Еврейская энциклопедия. — Т. 7. — С.860-861.

ЧИРВА Ю.І.

*доцент, кандидат
історичних наук*

ПРИЧИНИ ТА ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У СВІТОВІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

XX століття в історію людства увійшло як період найбільш руйнівних війн та локальних воєнних конфліктів. Ще й сьогодні далекими від розв'язання є конфлікти на Близькому і Середньому Сході, на Балканському півострові, на Північному Кавказі. Але особливу увагу істориків вже багато десятиріч привертає Друга світова війна. Чи навряд може настати такий час, коли остаточно будуть розставлені крапки над "і" і зазначена проблематика зникне з кола наукових інтересів дослідників.